

نقش رفتار مدنی تحصیلی در خوش بینی تحصیلی دانشجویان: آزمون نقش هوش اخلاقی

فخرالسادات نصیری ولیک نبی*
نسرین حیدری سورشجانی**

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی تأثیر رفتار مدنی تحصیلی در خوش بینی تحصیلی با میانجیگری هوش اخلاقی در بین دانشجویان کارشناسی دانشگاه بوعلی سینا بود. روش پژوهش توصیفی از نوع مطالعات همبستگی و مدل یابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دوره کارشناسی به حجم ۸۰۰۰ نفر بود که با استفاده از فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد ۳۶۷ نفر انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش سه پرسشنامه رفتار مدنی تحصیلی از گل‌پرور (۱۳۸۹)، هوش اخلاقی از لینک و کیل (۲۰۰۸) و پرسشنامه خوش بینی تحصیلی از اسپننموران و همکاران (۲۰۱۳) بود. روایی پرسشنامه‌ها با استفاده از روایی محتوایی و صوری مورد تأیید قرار گرفت. پایایی آن نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۷، ۰/۸۹ و ۰/۹۳ به دست آمد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها علاوه بر آماره توصیفی از تکنیک‌های آماری همچون ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل مسیر تأییدی و مدل معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج نشان داد متغیر رفتار مدنی تحصیلی دارای اثر مستقیم مثبت (۰/۵۵)، اثر غیرمستقیم مثبت (۰/۱۲۶) و اثر کل مثبت (۰/۶۷) و معنادار بر متغیر خوش بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ است. هوش اخلاقی دارای اثر مستقیم مثبت (۰/۲۳) و اثر کل مثبت (۰/۲۳) و رابطه معنادار با متغیر خوش بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ دارد. همچنین متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی پژوهش قادر به تبیین ۴۴٪ واریانس متغیر خوش بینی تحصیلی می‌باشند؛ و این بدین معنی است که بین رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی با خوش بینی تحصیلی همبستگی وجود دارد و در حقیقت نتیجه کلی این است که رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی اثر مثبت، مستقیم و معنادار بر خوش بینی تحصیلی دارند، لذا بر این اساس دانشگاه باید فرصت‌های بستر ساز رفتار مدنی تحصیلی و کمک به استفاده حداکثری از هوش اخلاقی را برای کلیه دانشجویان فراهم نمایند.

واژه‌های کلیدی: خوش بینی تحصیلی، رفتار مدنی تحصیلی، هوش اخلاقی

---

* دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران. ایران. (نویسنده مسئول)
fnsasiri@sru.ac.ir
** دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۲۴

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۰۳

مقدمه

بررسی و مطالعه رفتار بشر جنبه‌های مختلفی دارد که اغلب مورد توجه صاحب‌نظران است، این رفتارها در شکل نقش‌هایی در سازمان‌ها قانونمند شده و افراد در نقشی که برعهده دارند وظایفی را ایفا می‌کنند اما رفتارهای داوطلبانه‌ای که بر طبق ارزش‌ها انجام می‌شود و فراتر از وظایف قانونی هستند را رفتار شهروندی می‌نامند (جرمیز و همکاران^۱، ۲۰۱۹). رفتارهای مدنی آنگاه که در دانشجویان و دانش‌آموزان مطالعه می‌شود لازم است تحت عنوان اختصاصی رفتارهای مدنی تحصیلی اشاره و بررسی شود. در نگاه جزئی رفتارهای مدنی تحصیلی به رفتارهایی اطلاق می‌شود که ماهیتی ارادی و اختیاری دارند، جنبه رسمی و تعریف‌شده در شرح اعمال و رفتارهای تحصیلی دانشجویان یا دانش‌آموزان ندارند، ولی به واسطه تعامل جویی اجتماعی انسان، همراه با انگیزه‌های نوع‌دوستی، یاری‌رسانی، مشارکت فراتر از نقش‌های رسمی و مشارکت در اجرای قوانین، مقررات و رسوم آموزشی به مرحله اجرا درمی‌آیند (گلپور و جوادیان نقل از افرازانده و همکاران، ۱۳۹۶). ابعاد رفتارهای مدنی شامل یاری‌رسانی و مشارکت اجتماعی، پایبندی به قواعد (احترام گذاشتن به قوانین، ارزش‌ها و تکریم دیگران در یک محیط اجتماعی) و برقراری روابط صمیمانه (توان برقراری رابطه با دیگران بدون در نظر گرفتن شرط، شروط و قضاوت در مورد آن‌ها) هستند (قبادیان، ۱۳۹۷).

رفتارهای مدنی هم در محیط سازمانی و هم در محیط‌های علمی و آموزشی‌گامی می‌توانند متأثر از هوش افراد باشند (طولابی و زارعی، ۱۳۹۵). یکی از مهم‌ترین ابعاد هوش که در حوزه پژوهش، جدید بوده هوش اخلاقی^۲ است. از دیدگاه بوربا^۳ هوش اخلاقی مانند راهنمایی است که برای فعالیت‌های انسان‌ها هدایتگر است و کمک می‌کند که افراد اعمال هوشمندانه و بهینه‌ای داشته باشند (بوربا، ۲۰۱۱). افراد دارای هوش اخلاقی بالا، سعی می‌کنند کارهایشان را با توجه به اصول اخلاقی انجام دهند (کاکس و همکاران^۴، ۲۰۱۲). هوش اخلاقی موجب هدایت رفتار انسان به کارهای مهم و ارزشمندی می‌شود که بر انگیزه و نحوه انجام کارهای خوب و مثبت افراد اثر می‌گذارد (فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۳) و اینکه می‌تواند به‌عنوان یک چارچوب محکمی در تبیین عملکرد افراد باشد و به‌نوعی رفتار آن‌ها را پیش‌بینی می‌کند (عرشی‌ها و همکاران، ۱۳۹۵).

1. Germeys, L. et al.
2. moral intelligence
3. Borba, M.

4. Cox, S. S., et.al

از سوی دیگر خوش بینی^۱ تحصیلی را به عنوان نیروی قوی برای تبیین عملکرد فراگیران تعریف می کنند. خوش بینی نوعی انتظار و پیامد است، انتظار اینکه بدون توجه به عملکرد فرد پیامد مثبت رخ خواهد داد (فلدمن و کابوتا^۲، ۲۰۱۵). خوش بینی تحصیلی حوزه جدیدی است که توسط اسچین موران و همکاران^۳ (۲۰۱۳) شکل گرفته است و دارای سه مؤلفه احساس هویت دانش آموزان نسبت به مدرسه^۴، اعتماد دانش آموزان به معلم^۵ و تأکید تحصیلی است (مهریان و همکاران، ۱۳۹۸). افراد با احساس هویت، اغلب رفتار آن ها با واژه های چون احساس وابستگی، درگیری، تعهد، الفت و محبت توصیف می شود (وو و همکاران^۶، ۲۰۱۶). اعتماد، مبتنی بر اطمینان به دیگرانی است که خیرخواه، صادق، قابل اطمینان و لایق هستند، نهایتاً تأکید تحصیلی بیانگر باور معلم در مورد موفقیت های تحصیلی دانش آموزان و تمرکز آنان بر یادگیری و تکالیف تحصیلی است (مکتبی و همکاران، ۱۳۹۶).

در این زمینه نتایج پژوهش غلامی پور و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد بین خوش بینی تحصیلی دانش آموزان و انگیزه تحصیلی رابطه معنادار و عکس وجود دارد. یعقوبی و همکاران (۱۳۹۷) به فراتحلیل مطالعات هوش اخلاقی پرداختند، نتایج نشان داد بین هوش اخلاقی با قانون مداری، مهارت های ارتباطی، رهبری تیمی، اعتماد آفرینی و مسئولیت پذیری، نوع دوستی و خود شکوفایی و رضایت از زندگی ارتباط معنی داری وجود دارد. طی تحقیقی کخدایی (۱۳۹۵) به این نتایج دست یافت که بین خوش بینی و معنای تحصیلی با انگیزش تحصیلی رابطه مثبت وجود دارد. مهدی زاده و طالبی (۱۳۹۵) نشان داد بین رفتار مدنی تحصیلی با سرزندگی تحصیلی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین غفاری و همکاران (۱۳۹۴) در نتایج تحقیق خود اذعان داشتند که هوش اخلاقی باعث افزایش عملکرد تحصیلی دانشجویان شده و در تبیین و پیش بینی عملکرد تحصیلی دانشجویان سهم بسزایی دارد. طی پژوهشی کریمی (۱۳۹۲) دریافت بین اخلاق حرفه ای و هوش اخلاقی با رفتار شهروندی دبیران زن رابطه مثبت وجود دارد. یانگ کیو و همکاران^۷ (۲۰۲۰) دریافتند بین رفتار شهروندی سازمانی و پیشرفت در کار رابطه وجود داشته و رفتار شهروندی آن را تقویت می کند. المخلافی^۸ (۲۰۲۰) با انجام تحقیقی

1. Optimism
2. Feldman & Cubota
3. schannen-Moran
4. collective efficacy
5. trust in teachers

6. Wu, J. H., et al.
7. Qiu, Y., et.al
8. Al-Mekhlafi

بیان داشت که بین هوش اخلاقی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان رابطه معنادار مثبت و مستقیم وجود دارد. اسچن موران و همکاران (۲۰۱۳) به این نتایج دست یافتند که بین خوش‌بینی تحصیلی و پیشرفت تحصیلی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. کلارکن^۱ (۲۰۱۲) هوش اخلاقی را در دانشگاه مورد بررسی قرار داده و بیان می‌کند که ارتقاء هوش اخلاقی در دانشجویان سبب ارتقای وضعیت مثبت دانشگاه و اجتماع خواهد شد. حال باتوجه به پیشینه پژوهش، می‌توان گفت تاکنون پژوهشی در زمینه رفتار مدنی تحصیلی، خوش‌بینی تحصیلی با نقش میانجی هوش اخلاقی مورد مطالعه قرار نگرفته است، لذا ضرورت انجام چنین تحقیقی احساس شده است و مسئله اصلی پژوهش این است که آیا رفتار مدنی تحصیلی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا با میانجی‌گری هوش اخلاقی در خوش‌بینی تحصیلی آنان تأثیرگذار است؟ در پاسخ به این سؤال اصلی فرضیه‌های زیر مورد بررسی قرار گرفت:

۱. رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی اثر مثبت، مستقیم بر خوش‌بینی تحصیلی دارند.
۲. رفتار مدنی تحصیلی اثر مثبت، مستقیم بر هوش اخلاقی دارد.
۳. رفتار مدنی تحصیلی به واسطه هوش اخلاقی اثر غیرمستقیم مثبت بر متغیر خوش‌بینی تحصیلی دارند.
۴. مدل معادلات ساختاری متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی با خوش‌بینی تحصیلی از اعتبار لازم برخوردار است.

روش

روش پژوهش حاضر باتوجه به فلسفه پژوهش، کمی، باتوجه به هدف از نوع مطالعات کاربردی و از لحاظ شیوه جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها روش توصیفی از نوع مطالعات همبستگی و خاصاً مدل‌یابی معادلات ساختاری است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دوره کارشناسی به حجم ۸۰۰۰ نفر بود که با استفاده از فرمول کوکران با خطای (۰/۰۵) و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد ۳۶۷ نفر انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش سه پرسشنامه به شرح زیر بود. الف: پرسشنامه رفتار مدنی تحصیلی از گل‌پرور (۱۳۸۹) که شامل ۲۱ گویه و سه بعد (یاری‌رسانی، پایبندی به قواعد و برقراری روابط صمیمانه) بوده و در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت نمره‌گذاری شده است.

---

1. Clarken

ب: هوش اخلاقی از لینک و کیل (۲۰۰۸) که شامل ۲۰ گویه و سه بعد (راست‌گویی، بخشش و دلسوزی) بوده و بر اساس مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت نمره‌دهی شده است. ج: پرسشنامه خوش‌بینی تحصیلی: پرسشنامه مذکور از اسچننموران و همکاران (۲۰۱۳) است که دارای ۲۸ گویه و سه بعد (اعتماد، تأکید تحصیلی و احساس هویت) است. به علت اینکه پرسشنامه‌ها بایستی بر اساس جامعه مورد هدف برگردان می‌شد لذا روایی پرسشنامه‌ها با استفاده از روایی محتوایی و صوری مورد تأیید چند تن از اساتید علوم تربیتی قرار گرفت و همچنین از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. پایایی آن نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۷، ۰/۸۹ و ۰/۹۳ به دست آمد.

جدول ۱. شاخص‌های برازندگی تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول ابزار پژوهش

شاخص	ملاک	هوش اخلاقی	خوش‌بینی تحصیلی	رفتار مدنی تحصیلی
خی دو	۰/۰۹۷ و ۰/۰۸۷ و ۰/۰۹۳	۳۳/۴۱	۴۲/۹۶	۹۸/۲۴
درجه آزادی	-	۱۷	۲۴	۱۳۵,۸۱
نسبت	۲ و کمتر	۱/۹۶	۱/۹۵	۱/۳۸
RMSEA	۰/۰۵ و پایین‌تر	۰/۰۴۱	۰/۰۳۹	۰/۰۳۸
CFI	حداقل ۰/۹	۰/۹۵	۰/۹۲	۰/۹۵
GFI	حداقل ۰/۹	۰/۹۲	۰/۹۰	۰/۹۳

باتوجه به نتایج حاصل از شاخص‌های برازندگی باید اذعان داشت نسبت خی دو بر درجه آزادی در تمامی مدل‌های اندازه‌گیری ابزارها نشان از برازش مناسب مدل مفهومی است. مقدار شاخص RMSEA در تمامی مدل‌های اندازه‌گیری ابزارها در دامنه ملاک قابل قبول قرار دارد و این امر نیز گویای مقدار خطای قابل قبول در تمامی مدل‌های اندازه‌گیری ابزارها است. مقادیر شاخص‌های CFI، GFI و AGFI در تمامی مدل‌های اندازه‌گیری ابزارها باتوجه به ملاک مدنظر مطلوب بوده که بیانگر برازش مناسب است. لذا می‌توان بیان نمود، تمامی ابزارهای پژوهش دارای برازش مناسب و قابل قبول می‌باشند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات پژوهش از تکنیک‌های آماری همچون ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر تأییدی به کمک نرم‌افزارهای آماری SPSS v. 25 و LISREL8.8 استفاده شد.

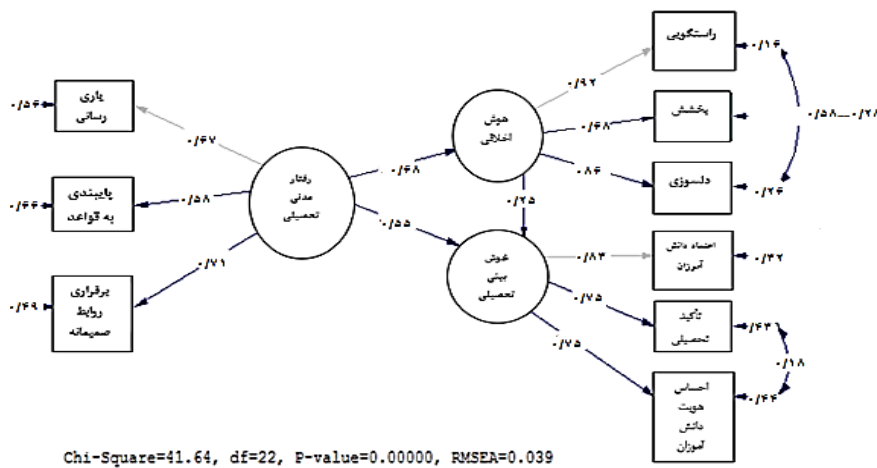
یافته‌ها

باتوجه به توزیع فراوانی و درصد نمونه مورد مطالعه بر اساس جنسیت ۵۱/۸ یعنی ۱۹۰ نفر را دانشجویان پسر و ۴۸/۲ یعنی ۱۷۷ نفر را دانشجویان دختر تشکیل داده‌اند. تحلیل ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

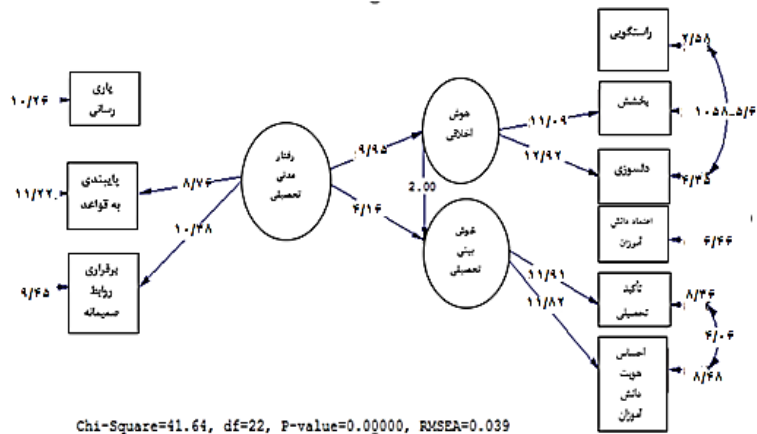
جدول ۲. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

رفتار مدنی تحصیلی ECB	هوش اخلاقی MI	خوش‌بینی تحصیلی EO
رفتار مدنی تحصیلی ECB	-	-
هوش اخلاقی MI	*۰/۶۲	-
خوش‌بینی تحصیلی EO	*۰/۵۸	*۰/۵۴۸

باتوجه به نتایج حاصل از تحلیل ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش می‌توان گفت: متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی (۰/۵۸) و هوش اخلاقی (۰/۵۴) دارای رابطه مثبت و معنادار با متغیر خوش‌بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ می‌باشند. متغیر رفتار مدنی تحصیلی دارای رابطه مثبت و معنادار با متغیر هوش اخلاقی (۰/۶۲) در سطح ۰/۰۵ است.

شکل ۱. مدل تجربی با ضرایب استاندارد شده

شکل ۲. مدل تجربی با مقادیر شاخص T

جدول ۳. ضرایب مسیر مستقیم رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی بر خوش بینی تحصیلی

متغیر وابسته: خوش بینی تحصیلی EO				متغیر مستقل
T	R ²	T	مسیر استاندارد	
۵/۷۸	۰/۴۴	۴/۱۶	۰/۵۵	رفتار مدنی تحصیلی ECB
		۲/۰۰	۰/۲۳	هوش اخلاقی MI

باتوجه به نتایج حاصل از تحلیل معادلات ساختاری می توان گفت: متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی با ضریب مسیر (۰/۵۵) و مقدار تی (۴/۱۶) و هوش اخلاقی با ضریب مسیر (۰/۲۳) و مقدار تی (۲/۰۰) دارای اثر مستقیم، مثبت و معنادار بر متغیر خوش بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ می باشند.

فرضیه دوم: رفتار مدنی تحصیلی اثر مثبت، مستقیم و معنادار بر هوش اخلاقی دارد.

جدول ۴. ضرایب مسیر مستقیم رفتار مدنی تحصیلی بر هوش اخلاقی

متغیر وابسته: هوش اخلاقی MI				متغیر مستقل
T	R ²	T	مسیر استاندارد	
۴/۷۵	۰/۳۹	۹/۹۵	۰/۸۳	رفتار مدنی تحصیلی ECB

باتوجه به جدول فوق نتایج حاصل از تحلیل معادلات ساختاری نشان داد: متغیر رفتار مدنی تحصیلی با ضریب مسیر مستقیم (۰/۸۳) و مقدار تی (۹/۹۵) دارای اثر مستقیم، مثبت

و معنادار بر متغیر هوش اخلاقی در سطح ۰/۰۵ می‌باشند. همچنین متغیر رفتار مدنی تحصیلی قادر به تبیین ۳۹٪ واریانس متغیر هوش اخلاقی می‌باشند. مقدار واریانس تبیین شده متغیر هوش اخلاقی باتوجه به مقدار تی آن (۷/۷۵) در سطح ۰/۰۵ معنادار است. فرضیه سوم: رفتار مدنی تحصیلی به واسطه هوش اخلاقی اثر غیرمستقیم مثبت و معنادار بر متغیر خوش‌بینی تحصیلی دارند.

جدول ۵. ضریب مسیر غیرمستقیم رفتار مدنی تحصیلی بر خوش‌بینی تحصیلی

متغیر وابسته: خوش‌بینی تحصیلی EO		متغیر میانجی: هوش اخلاقی MI- متغیر وابسته: خوش‌بینی تحصیلی EO		متغیر مستقل
T	R ²	T	مسیر استاندارد	
۵/۷۸	۰/۴۴	۱/۹۷	۰/۱۷۹	رفتار مدنی تحصیلی ECB

باتوجه به نتایج حاصل از تحلیل معادلات ساختاری می‌توان گفت: متغیر رفتار مدنی تحصیلی با ضریب مسیر غیرمستقیم به واسطه هوش اخلاقی (۰/۱۷۹) و مقدار تی (۱/۹۷) دارای اثر غیرمستقیم، مثبت و معنادار بر متغیر خوش‌بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ می‌باشند. همچنین متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی قادر به تبیین ۴۴٪ واریانس متغیر خوش‌بینی تحصیلی می‌باشند. مقدار واریانس تبیین شده متغیر خوش‌بینی تحصیلی باتوجه به مقدار تی آن (۵/۷۸) در سطح ۰/۰۵ معنادار است.

جدول ۶. ضرایب مسیر مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر خوش‌بینی تحصیلی

متغیر وابسته: خوش‌بینی تحصیلی EO			متغیر مستقل
اثرات استاندارد شده			
کل	غیرمستقیم	مستقیم	
۰/۶۷	۰/۱۲۶	۰/۵۵	رفتار مدنی تحصیلی ECB
۰/۲۳	-	۰/۲۳	هوش اخلاقی MI

طبق نتایج جدول ۶ متغیر رفتار مدنی تحصیلی دارای اثر مستقیم مثبت (۰/۵۵)، اثر غیرمستقیم مثبت (۰/۱۲۶) و اثر کل مثبت (۰/۶۷) و معنادار بر متغیر خوش‌بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ است. متغیر هوش اخلاقی دارای اثر مستقیم مثبت (۰/۲۳) و اثر کل مثبت (۰/۲۳) و معنادار بر متغیر خوش‌بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ است. باتوجه به اثرات کل متغیرهای مستقل می‌توان گفت متغیر رفتار مدنی تحصیلی (۰/۶۷) دارای بیشترین اثر و

متغیر هوش اخلاقی (۰/۲۹) دارای کمترین اثر بر متغیر خوش بینی تحصیلی است. متغیر رفتار مدنی تحصیلی با ضریب مسیر غیرمستقیم به واسطه هوش اخلاقی (۰/۲۳) و مقدار تی (۱/۹۷) دارای اثر غیرمستقیم، مثبت و معنادار بر متغیر خوش بینی تحصیلی در سطح ۰/۰۵ می باشد. همچنین متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی قادر به تبیین ۲۳٪ واریانس متغیر خوش بینی تحصیلی می باشند. مقدار واریانس تبیین شده متغیر خوش بینی تحصیلی با توجه به مقدار تی آن (۵/۷۸) در سطح ۰/۰۵ معنادار است.

فرضیه چهارم: مدل معادلات ساختاری متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی با متغیر خوش بینی تحصیلی از اعتبار لازم برخوردار است.

جدول ۷. شاخص های برازندگی تحلیل مسیر تائیدی

شاخص	ملاک	برآورد
خی دو	۰/۰۰۰	۴۱/۶۹
درجه آزادی	-	۲۲
نسبت	۲ و کمتر	۱/۸۹
RMSEA	۰/۰۵ و پایین تر	۰/۰۳۹
CFI	حداقل ۰/۹	۰/۹۸
GFI	حداقل ۰/۹	۰/۹۵
AFGI	حداقل ۰/۹	۰/۹۰

باتوجه به نتایج حاصل از شاخص های برازندگی در مدل تحلیل مسیر تائیدی پژوهش می توان گفت: مدل ساختاری پژوهش دارای برازش مناسب و قابل قبول است زیرا نسبت خی دو بر درجه آزادی بیانگر برازش مناسب مدل مفهومی با مدل تجربی بوده و مقدار شاخص RMSEA در دامنه ملاک قابل قبول قرار دارد و این امر نیز گویای مقدار خطای قابل قبول است. مقادیر شاخص های CFI، GFI، AGFI نیز باتوجه به ملاک مدنظر مطلوب ارزیابی می گردند و نشانگر برازش مناسب مدل ساختاری است.

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش رفتار مدنی تحصیلی در خوش بینی تحصیلی با میانجی گری هوش اخلاقی در دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا انجام شد. یافته های فرضیه اول نشان داد رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی اثر مثبت، مستقیم بر خوش بینی

تحصیلی داشته و بین آن‌ها رابطه معناداری وجود دارد. در تبیین این یافته باید اشاره نمود که پژوهش‌های مشابه قبلی نیز بر این امر تأکید داشتند و آن را تأیید می‌نمایند، چنانچه با نتایج تحقیقات مهدی‌زاده و طالبی (۱۳۹۵)، یعقوبی و همکاران (۱۳۹۷)، کدخدای (۱۳۹۵)، کریمی (۱۳۹۲) و المخلافی (۲۰۲۰) همسو بوده و تقریباً مطابقت دارند. به‌طورکلی بر اساس مبانی نظری و یافته‌های مطالعات مشابه می‌توان گفت بر اساس رویکردهای مرتبط با اصول رفتار شهروندی که ماهیتی ارادی و اختیاری دارند و به‌واسطه تعامل جویی اجتماعی انسان، همراه با انگیزه‌های نوع‌دوستی، یاری‌رسانی، مشارکت فراتر از نقش‌های رسمی و مشارکت در اجرای قوانین، مقررات و رسوم آموزشی به مرحله اجرا درمی‌آیند، لذا اثرات مستقیم آن بر چگونگی کیفیت تحصیلی ازجمله خوش‌بینی تحصیلی مبرهن و روشن می‌گردد و اینکه رفتار مدنی یک رفتار جهان‌شمول است و بر اساس آن، در فرهنگ‌های مختلف برای پیشبرد اهداف آموزشی و موفقیت یادگیرندگان سعی می‌شود فراتر از وظایف حرفه‌ای و شغلی قدم برداشت تا میزان خوش‌بینی علمی و تحصیلی افزایش یابد. همچنین می‌توان گفت که هوش اخلاقی، توانایی درک درست از خلاف، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آن‌هاست. دانشجویان با هوش اخلاقی بالا، کار درست را درست انجام می‌دهند، اعمال آن‌ها پیوسته با ارزش‌ها و عقایدشان هماهنگ است و همیشه کارها را با اصول اخلاقی پیوند می‌دهند، هوش اخلاقی نوعی مکانیزم خودکنترلی در امور درسی و دانشگاهی فراهم می‌آورد که به واسطه آن دانشجویان بدون نظارت مستقیم و غیرمستقیم از بیرون، وظیفه یا کار خود را در ارتباط با تحصیل حتی فراتر از آن به‌طور کامل انجام می‌دهند (غفاری و همکاران، ۱۳۹۴). نتایج فرضیه بعدی نشان داد متغیر رفتار مدنی تحصیلی با ضریب مسیر مستقیم (۰/۸۳) و مقدار تی (۹/۹۵) دارای اثر مستقیم، مثبت و معنادار بر متغیر هوش اخلاقی بوده و قادر به تبیین ۳۹٪ واریانس متغیر هوش اخلاقی است، لذا رفتارمدنی تحصیلی اثر مثبت، مستقیم و معنادار بر هوش اخلاقی دارد. جهت مطابقت با یافته قبلی پیشینه‌ای مشابه یافت نشده ولی مبانی نظری بیانگر این است که رفتارهایی که فراتر از نقش و وظایف بروز می‌کنند ناشی از برخورداری افراد از اخلاقیات و معنویات درونی است و به‌طور عکس خود موجب بروز رفتارهای اخلاقی می‌گردد. نتایج دیگر فرضیه نشان داد رفتار مدنی تحصیلی به‌واسطه هوش اخلاقی اثر غیرمستقیم مثبت و معنادار بر خوش‌بینی تحصیلی دارد. گرچه عیناً پژوهشی در این باب یافت نشده ولی این نتیجه با مطالعات افزاینده (۱۳۹۶)، یعقوبی

و همکاران (۱۳۹۷)، غفاری و همکاران (۱۳۹۴)، سینگ و یورا (۲۰۱۸) و المخلافی (۲۰۲۰) همخوانی دارد. برای تبیین بیشتر باید یادآور شد هوش اخلاقی تمام انواع دیگر هوش انسان را در جهت انجام کارهای مهم و ارزشمند هدایت می‌کند و یک مهارت مهم برای هر فردی است و چهارچوبی برای عملکرد صحیح انسان‌ها فراهم آورده و به‌عنوان یک عامل پیش‌بینی‌کننده‌ی رفتارشان محسوب می‌شود. چنانچه پیش‌تر اشاره شد رفتارهای مدنی هم در محیط‌های سازمانی و هم در محیط‌های علمی و آموزشی می‌توانند متأثر از هوش افراد، به‌خصوص اخلاقی باشند و اینکه رفتارهای مدنی تحصیلی به‌واسطه اهمیت انسان‌گرایانه مستتر در آن‌ها تا اندازه‌ای ماهیت اخلاقی دارند. خوش‌بینی تحصیلی نیز نقش مهمی در موفقیت و نوع نگرش دانشجویان نسبت به دانشگاه ایفا می‌کند. شواهد نشان می‌دهد که رفتار مدنی وسیله‌ای برای جلوگیری از عدم صداقت دانشجویان و همچنین بهبود عملکرد علمی آن‌ها است. دو دلیل مهم برای پرورش رفتار مدنی در محیط تحصیلی وجود دارد: اول اینکه مؤسسات آموزشی می‌توانند محیطی ایجاد کنند که منجر به رفتار مدنی شود و این به‌نوبه خود باعث کاهش موانع در میان افراد می‌شود؛ ثانیاً تأکید بر رفتار مدنی می‌تواند خشونت رفتاری را که در جامعه و به‌خصوص مؤسسات آموزشی در حال افزایش است کاهش دهد (نقل از افزاننده و همکاران، ۱۳۹۵). همچنین نتایج پژوهش نشان داد مدل معادلات ساختاری متغیرهای رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی با متغیر خوش‌بینی تحصیلی دارای اعتبار لازم است و مدل پژوهش براننده است. نتایج این پژوهش با مطالعات قبلیان (۱۳۹۷)، قنبرلو و همکاران (۱۳۹۴)، مهربان و همکاران (۱۳۹۸) و حق‌شناس (۱۳۹۵) همچنین با نتایج یافته‌های استیچن موران و همکاران (۲۰۱۳) همسو است.

جهت پیشنهادهای کاربردی در راستای نتایج فرضیه اول که نشان داد رفتار مدنی تحصیلی و هوش اخلاقی اثر مثبت، مستقیم بر خوش‌بینی تحصیلی دارند؛ پیشنهاد می‌شود مسئولان دانشگاه جهت درک بیشتر و آگاهی از تمام ابعاد هوش اخلاقی و رفتار مدنی تحصیلی برای کلیه دانشجویان دوره‌های آموزشی از قبیل کارگاه، نمایش فیلم، تئاتر، جلسات علمی، سخنرانی‌های مرتبط و غیره برگزار نمایند. در ارتباط با نتایج فرضیه دوم توصیه می‌شود تا دانشگاه‌ها با تدوین برنامه‌های راهبردی به دنبال ارتقای رفتار مدنی کلیه منابع انسانی خود از جمله کارکنان و اساتید باشند و از این طریق اساتید جوی در کلاس‌ها حاکم نمایند که دانشجویان به‌طور عینی با مفاهیم رفتار مدنی تحصیلی آشنا

شده و افزایش ظرفیت هوش اخلاقی و رفتارهای اخلاق محور را در پیش داشته باشند. نتیجه فرضیه سوم نشانگر ارتباط رفتار مدنی تحصیلی به واسطه هوش اخلاقی با خوش بینی تحصیلی بود، لذا پیشنهاد می‌شود در کنار مسائل آموزشی، بعد شناختی (معنای تحصیلی) و عاطفی (خوش بینی تحصیلی) یادگیرندگان در نظر گرفته شود بدین منظور باید تمهیداتی اندیشیده شود که نگرش دانشجویان در فضای آموزشی در جهت مثبت شده و زمینه بهبود بیشتر تحصیلی حاصل گردد. جهت پیشنهادهای پژوهشی باید گفت از آنجایی که پیشینه پژوهشی اندکی در زمینه رفتار مدنی تحصیلی و به ویژه خوش بینی تحصیلی وجود دارد لذا پیشنهاد می‌شود محققان همبستگی متغیرهای مرتبط با آن و اثرات دیگر موضوعات را بر این دو در اولویت تحقیق قرار داده و با شیوه‌های آماری متنوع و حتی به صورت آمیخته مورد پژوهش و تحلیل قرار دهند. به طور کلی چون جامعه هدف دانشجویان مقطع کارشناسی بوده‌اند، لذا انجام مطالعات گسترده‌تر با استفاده از نمونه‌های معرف دانشگاه‌ها، مقاطع و رشته‌های مختلف تحصیلی توصیه می‌شود. هر چند برخی یافته‌های این مطالعه مؤید نتایج سایر تحقیقات است، ولی پژوهشگر با برخی محدودیت روبرو بوده است، همچون کم توجهی دانشجویان در پاسخگویی به سؤالات پرسشنامه‌ها که سبب می‌شد بارها سؤالات توزیع شود، عدم تفکیک دانشجویان از نظر ویژگی‌های شخصیتی و رشته و همچنین محدود نمودن جامعه به دانشجویان دوره کارشناسی، لذا در صورت نیاز به تعمیم به سایر دانشگاه‌ها و مقاطع و نظام‌های آموزشی، باید این کار با احتیاط و دانش کافی صورت پذیرد.

سیاسگزاری

جا دارد از همکاری تمامی شرکت‌کنندگان و افرادی که ما را در اجرای مطلوب این پژوهش یاری کرده‌اند تشکر و قدردانی نماییم.

منابع

- افرازنده، س.، پورابولی، ب.؛ و سبزواری، س. (۱۳۹۶). واکاوی میزان رعایت رفتارهای مدنی تحصیلی توسط دانشجویان پرستاری. *نشریه آموزش پرستاری*، ۶(۱)، ۹-۱۵.
- افرازنده، س.، میرزایی، ط.، پورابولی، ب. و سبزواری، س. (۱۳۹۵). ارتباط عدالت آموزشی و رفتارهای مدنی تحصیلی از دیدگاه دانشجویان پرستاری. *مجله اخلاق پزشکی*، ۱۰(۳۵)، ۱۱۷-۱۴۰.

- حق شناس، م. (۱۳۹۵). *ارائه مدل علی رابطه حمایت اجتماعی رفتار مدنی تحصیلی با تأکید بر واسطه‌گری سرمایه روان‌شناختی در میان دانشجویان دوره‌های مجازی دانشگاه شیراز*، پایان‌نامه کارشناس ارشد، دانشگاه پیام نور.
- طولایی، ز. و زارعی، م. (۱۳۹۵). *هوش اجتماعی و رفتار مدنی تحصیلی، خودکارآمدی جمعی دانشجویان. فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ۶(۲۰)، ۳۴۱-۳۵۶.
- عرشی‌ها، م.، لایق خزر، ف.، صدقی‌گوی‌آقاج، ن. و تقوی‌لاریجانی، ت. (۱۳۹۵). *بررسی ارتباط بین هوش اخلاقی و مهارت‌های ارتباطی در دانشجویان پرستاری. اخلاق و تاریخ پزشکی*، ۹(۳)، ۴۴-۵۴.
- غفاری، م.، حاجلو، ن. و بایرامی، ش. (۱۳۹۴). *بررسی ارتباط هوش اجتماعی و اخلاقی با عملکرد تحصیلی دانشجویان علوم پزشکی شهرستان‌های مراغه و بناب. آموزش پرستاری*، ۴(۳)، ۴۸-۵۵.
- غلامی پور، م.، توحیدی، ا. و سکرزاده، ق. (۱۳۹۸). *بررسی امید تحصیلی با پیشرفت و انگیزه تحصیلی با نقش واسطه‌ای خوش‌بینی تحصیلی دانش‌آموزان. فصلنامه آموزش در علوم انتظامی*، ۷(۱)، ۱۴۵-۱۷۲.
- قبادیان، م. (۱۳۹۷). *تأثیر برنامه فلسفه برای کودکان بر رفتار مدنی تحصیلی دانش‌آموزان پسر پایه نهم متوسطه اول ناحیه یک شهر خرم‌آباد. تفکر و کودک*، ۹(۱)، ۳۱-۵۲.
- قنبرلو، س.، غلامعلی‌لواسانی، م. و واژه‌ای، ج. (۱۳۹۴). *رابطه خوش‌بینی تحصیلی و هوش هیجانی معلمان با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. مجله روان‌شناسی*، ۱۹(۳)، ۲۱۸-۲۳۴.
- کدخدایی، م. و کرمی، ز. (۱۳۹۵). *بررسی رابطه بین خوش‌بینی و معنای تحصیل با انگیزش تحصیلی دانشجویان. نامه آموزش عالی*، ۹(۳۶)، ۱۴۳-۱۵۹.
- کریمی، م. (۱۳۹۲). *رابطه اخلاق حرفه‌ای و هوش اخلاقی با رفتار شهروندی سازمانی دبیران زن دوره متوسطه آموزش و پرورش ناحیه ۲ شهر شیراز*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد مرودشت.
- گلپرو، م. (۱۳۹۳). *تأثیر آسیب‌های هنجاری بر رفتارهای مدنی و خلاقانه. مسائل اجتماعی ایران*، ۵(۱)، ۱۰۱-۱۲۲.
- مکتبی، غ. ح.، فرامرزی، ح. و فرزادی، ف. (۱۳۹۶). *رابطه علی ساختار توانمندساز با بهزیستی مدرسه با میانجی‌گری مؤلفه‌های خوش‌بینی تحصیلی و سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان‌های شهرستان اهواز. پژوهش‌های نوین روان‌شناختی*، ۱۲(۴۷)، ۱۰۷-۱۳۵.

- مهدی زاده، ف. و طالبی، س. (۱۳۹۵). بررسی رابطه رفتار مدنی تحصیلی با سرزندگی تحصیلی در کلاس‌های مجازی دانشگاه پیام نور شیراز، سومین کنفرانس ملی روان‌شناسی و علوم تربیتی، شادگان. <https://civilica.com/doc/623207>.
- مهریان، ع.، جناآبادی، ح. و پورغاز، ع. (۱۳۹۸). رابطه معنای تحصیلی با استرس ادراک شده و خوش‌بینی تحصیلی دانش‌آموزان شهر نیشابور. *مطالعات روان‌شناسی تربیتی*، ۱۶ (۳۳)، ۱۳۷-۱۵۸.
- یعقوبی، ا.، فتحی، ف. و محمدزاده، س. (۱۳۹۷). فراتحلیل مطالعات هوش اخلاقی. *مطالعات روان‌شناسی*، ۱۱ (۳۵)، ۲۴۵-۲۷۰.

References

- Afrazandeh, S., Mirzaei, I., Pouraboli, B. & Sabzevari, S. (2015). The Relationship between Educational Justice and Educational Civic Behaviors from the Perspective of Nursing Students. *Journal of Medical Ethics*, 10(35), 117-140. [In Persian].
- Afrazandeh, S., Pouraboli, B. & Sabzevari, S. (2016). Analysis of the rate of observance of educational civic behaviors by nursing students. *Journal of Nursing Education*, 6(1), 9-15. [In Persian].
- Al-Mekhlafi, M. A. (2020). Yemeni EFL Student Teachers' Moral Intelligence and its Relationship to their Academic Achievement. *Journal of Humanities and Social Sciences*. 4(1), 30.168-179.
- Arshieha, M., Layeq Khaza., F, Sedgigoyaghaj., N, & Tagavilarijani, T. (2016). Investigating the relationship between moral intelligence and communication skills in nursing students. *Medical Ethics and History of Medicine*, 9(3), 44-54. [In Persian].
- Arshiha, M. S., Talari, K. L., Noghani, F., SedghiGoyaghaj, N., & Taghavi Larijani, T. (2016). The Relationshipbetween moral intelligence and communication skillsamong nursing students.*Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*, 9(3), 44-54. [In Persian].
- Borba, M. (2011). *Building moral intelligence: The sevenessential virtues that teach kids to do the right thing*. San Francisco: publisher. p.192.
- Clarcken, R. H. (2012). Moral intelligence in the schools. The annual meeting of the Michigan Academy of Sciences, Arts and Letters. Wayne State University, Detroit, MI.
- Cox, S. S., Bennett, R. J., Tripp, T. M. & Aquino.K (2012). An empirical test of forgiveness motives; effects on empirical, health and well-being. *Occupay Health psychology*, 17(3), 330-340.
- Faramarzi, M., Jahanian, K., Zarbakhsh, M., Salehi, S., & Pasha, H. (2014). The role of moral intelligence and identity styles in prediction of mental health problems in healthcare students. *Journal of Health*, 6(8), 664-672. [In Persian].
- Feldman, D. B., & Kubota, M. (2015). Hope, self-efficacy, optimism, and academic achievement: Distinguishing constructs and levels of specificity in predicting college grade-point average. *Learning and Individual Differences*, 37, 210-216.
- Ganbarlou, S., Golamalilavasani, M. & Ejeiy, J. (2015).The Relationship between Academic Optimism and Teachers 'Emotional Intelligence with Students' Academic Achievement. *Journal of Psychology*, 19 (3), 218-234. [In Persian].

- Germeys, L., Griep, Y., & de-Gieter, S. (2019). Citizenship pressure as a predictor of daily enactment of autonomous and controlled organizational citizenship behavior: differential spillover effects on the home domain. *Front. Psychol.* 10:395. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00395.
- Ghaffari1, M., Hajlo, N., & Bayami, S. (2015). The Relationship between Social and moral Intelligence with Academic Performance of Medical Students in Maragheh and Bonab, Iran in 2015. *JNE*, 4 (3), 48-55. [In Persian].
- Ghobadian, M. (2018). The Impact of the Philosophy Program for Children on the Educational Behavior of Educational of Students of the First High School Boys in Khorramabad. *Thinking and child Journal*, 9(1), 31-52. [In Persian].
- Gholamipour, M., Tohidi, A. & Sakerzadeh, A. (2018). Study of academic hope with academic achievement and motivation with the mediating role of students' academic optimism. *Journal of Law Enforcement Education*, 7 (1), 172-145. [In Persian].
- Golparvar, M. (2014). The Impact of Normative Injuries on Civic and Creative Behaviors. *Journal of Social Problems of Iran*, 5(1), 101-123. [In Persian].
- Hagshenas, M. (2016). *Provided a causal model relationship between social support and academic civic behavior with an emphasis on the mediation of psychological capital among the students of virtual courses of Shiraz University*, Master Thesis, Payame Noor University. [In Persian].
- Kadkhodai, M. & Karami, Z. (2016). Investigating the relationship between optimism and the meaning of education with students' academic motivation. *Journal of Higher Education Letter*, 9(36), 143-159. [In Persian].
- Karimi, M. (1392). The Relationship between Professional Ethics and Moral Intelligence with Organizational Citizenship Behavior of Female Secondary Education Teachers in District 2 of Shiraz, M.Sc. Thesis, Marvdasht Azad University. [In Persian].
- LeBlanc, C. J. (2014). Characteristics Shaping College Student Organizational Citizenship Behavior. *Am J Bus Educ.* 7(2), 99. DOI: 10.19030/ajbe.v7i2.8468
- Maktabi., G. H, faramarzi., H. & Farzadi, F. (2017). Causal Relationship between Empowerment Structure and School Welfare: Mediating the Components of Academic Optimism and Academic Vitality of High Schools Students in Ahvaz City. *Modernpsychological research*, 12(47), 107-135. [In Persian].
- Mehdizadeh, F. & Talebi, S. (1395). Investigating the Relationship between Academic Civic Behavior and Academic Vitality in Virtual Classes of Payame Noor University of Shiraz, *3rd National Conference on Psychology and Educational Sciences, Shadegan*. <https://civilica.com/doc/623207>. [In Persian].
- Mehraban, A., Janaabadi, H. & Pourghaz, A. (2019). The relationship between academic meaning and perceived stress and academic optimism of students in Neishabour city. *Journal of Educational Psychology studies*, 16(33), 137-158. [In Persian].
- Qiu, Y., Lou, M., Zhang, L., & Wang, Y. (2020). Organizational citizenship behavior motives and thriving at work: the mediating role of citizenship fatigue. *Sustainability*, 12(6), 2231.
- Schannen-Moran, M., Bankole, Regina, A., Mitchell, R. M., & Moore, D. M. (2013). Student Academic Optimism: A Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Educational Administration*, 51(2), 150-175.
- Singh, K. & Yu., R. (2018). Teacher support, instructional practices, student motivation, and mathematics achievement in high school. *Educational Research*, 111(1), 81-94.

- Tulabi, Z., & Zarei, M. (2015). Social intelligence and academic civic behavior, students' collective self-efficacy. *Journal of Culture in the Islamic University*, 6(20), 341-356. [In Persian].
- Wu, J. H., Hoy, W. K., & Tarter, C. J. (2013). Enabling school structure, collective responsibility, and a culture of academic optimism: Toward a robust model of school performance in Taiwan. *Educational Administration*, 51(2), 176-193.
- Yaqubi., A., Fathi., F. & Mohammadzadeh, S. (1397). Ultra-analysis of moral intelligence studies. *Journal of Psychology studies*, 11(35), 245-270. [In Persian].